

Qazaqstan Respýblıkasy Zańnama jáne quqyqtyq aqparat institýtynyń

JARSHYSY

gylymi-quqyqtyq jýrnal №3 (74)-2023

Құрылтайшы және баспагер:

«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz

сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒССҚК 14.02.2022 ж.
№38 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. – з.ғ.к., Қазақстанның еңбек
сіңірген қайраткері (Астана, Қазақстан) –
(төраға)
Абайділинов Е.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Абызов Р.М. – з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)
Белых В.С. – з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)
Губин Е.П. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Мельник Р.С. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Моисеев А.А. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Малиновский В.А. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Унзила Шапақ – з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. – з.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – з.ғ.к. (Саратов, Ресей)
Жанғарашев Р.М. – LL.M. (Астана,
Қазақстан)
Ишбеков К.А. – з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)
Қазбаева Ә.Ғ. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Қалиева А.О. – (Астана, Қазақстан)
Қаржаубаев С.С. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Князова А.Ж. – LL.M. (Астана, Қазақстан)
Құлжабаева Ж.О. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Мұрзаев Қ.Т. – (Астана, Қазақстан)
Нұрмағамбетов Р.Ғ. – PhD (Челябинск, Ресей)
Примашев Н.М. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. – з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Салыкова Д.Ө. – (Астана, Қазақстан)
Тегізбекова Ж.Ч. – з.ғ.к. (Бішкек,
Қызығызстан)

Редактор – Қолтубаева Г.Б.
Беттеуші – Ақылбаева С.А.
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы куәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
010000, Астана қ., Жеңіс даңғ., 15а
тел.: 8(7172)26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы.....7

Мемлекет және құқық теориясы

А.С. АХМЕТОВ Құқықтық мәдениет мазмұнының өзекті
мәселелері.....13

Конституциялық және әкімшілік құқық

Р.Қ. СӨРПЕКОВ Мемлекеттік жастар саясаты туралы
Қазақстан Республикасының заңнамасы: талдау, проблемалар
және жетілдіру.....22

Ж.О. ҚҰЛЖАБАЕВА Қазақстан Республикасындағы
«Құқық» тобы бойынша білім беру бағдарламаларының пәна-
ралық және пәнөтпелік талдау.....31

Л.Т. ЖАНҰЗАҚОВА Өкілеттік бойынша заңнаманың
құқықтық негіздері.....40

В.Т. КОНУСОВА Жасанды интеллект саласындағы реттеу
саясаты: құқықтық реттеуге тәсілдерді зерттеу.....48

Л.Б. БОГАТЫРЕВА, Б.А. ТАЙТОРИНА, Г.Т. БАЙСАЛОВА
Төтенше жағдай кезінде заңнамалық деңгейде денсаулық
сақтау жүйесін нормативтік-құқықтық реттеу.....59

С.Қ. ЖЕТПІСОВ, Г.А. АЛИБАЕВА, О.Б. ДУБОВИЦКАЯ
Цифрландыру дәуіріндегі дербес деректерді қорғау:
конституциялық-құқықтық аспект.....68

К.Р. БАЛАБИЕВ, А.Қ. ҚҰРМАНОВА Қазақстанды жаңғы-
рту бағытында сайлау құқығы қағидаларын жүзеге асыру
мәселелері.....77

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

Е.М. АБАЙДІЛДИНОВ, М.Ж. КУЛИКПАЕВА Қазақстан
Республикасында венчурлік кәсіпкерлікті құқықтық реттеуді
дамыту.....87

А.А. АМАНГЕЛДІ Зияткерлік меншік құқығының кейбір
жария құқық салаларымен өзара әрекеттесуі.....97

К.Ж. ҚУАНДЫКОВ, М.Қ. ЖҮСПЕБЕКОВА Қоршаған
ортаға келтірілген зиянды өтеудің теориялық және құқықтық
аспектілері.....106

С.А. ӘКІМБЕКОВА Қазақстан Республикасының азамат-
тық процесінде шарттық аумақтық соттылық: теория және
практика мәселелері.....114

И.С. САҚТАҒАНОВА, Ж.О. ОШАҚБАЕВА,
А.Р. ЕНСЕБАЕВА Польша Республикасының әлеуметтік
сақтандыру басқармасының қалыптасуы мен дамуының
негізгі кезеңдері.....123

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

Е.В. МИЦКАЯ, Б.Е. ИМАШЕВ, А.А. АМАНТАЕВ
Дәлелдемелер мен жедел-ізвестіру, қарсы барлау материалда-
рын бұрмалауды заңнамалық регламенттеуді жетілдіру
туралы.....132

Қ.Е. ИСМАГУЛОВ Қорғалуға құқығы бар куә және оның
жәбірленушінің айғақтарын сақтауға қатысуы.....142

Е.Е. ҚАЖЕНОВ, А.С. ҚАЖЕНОВА, Р.А. БАРСУКОВА Цифрлық технологиялар жағдайындағы қылмыстық заңнама нормаларының санкцияларын құрастырудың жаңа концепциясы.....	151
Э.Б. АБЛАЕВА Қазақстан Республикасының мамандандырылған қылмыстық соттары.....	159
Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану	
Е.С. ЖАМБАЕВ, Н. СӘУЛЕН, А.Н. САГАДИЕВ Корея Республикасында (Оңтүстік Корея) конституциялық соттың құрылуы және дамуы.....	169
Э.Г. МИРЗАЕВА (Баку қ., Әзірбайжан) Халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың мәртебесіне теориялық және практикалық құқықтық тәсілдер.....	175
И.С. САҚТАҒАНОВА Жапонияда еңбекті қорғауды қамтамасыз етудің өзекті мәселелері.....	187
Құқықтық мониторинг	
Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА, А.К. ӘБДІРАХМАНОВА Кассациялық өтінішхатты қараусыз қайтару және заңды күшіне енген сот актілерін қайта қарау (Қазақстан Республикасы және Германия).....	197
Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан	
Б.А. ШОЛАН Терминдер мен сөз тіркестерін қолданудың кейбір мәселелері.....	207
Жас ғалым мінбері	
А.П. ТРЕТЬЯКОВА (Минск қ., Белоруссия) Беларусь Республикасындағы бірлестік үй меншігіне қатысушылардың және Қазақстан Республикасындағы кондоминиум қатысушыларының құрамын анықтау мәселелері.....	214
А.Ж. РАХМЕТУЛИН Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығын және қылмыстық процесін конституцияландырудың негізгі субъектілері.....	221
В.Б. ТАПАКОВА Жаппай тәртіпсіздіктер: азаматтар мен мемлекетті қамтамасыз ету қауіпсіздік мәселелері.....	230
Р.С. ЖАЛТЫРБАЕВА Қазақстанның заң практикасында жасанды интеллектті қолданудың ерекшеліктері мен оның құқықтану мамандығына әсері.....	239
«Жаршының» архивтегі беттері	
А.А. ЖАҢАТУҒАНОВА Аға ғылыми қызметкер Д.М. Шыңғысбаеваның «Заң терминдерінің бірізділігі туралы» атты ғылыми жарияланымына қайта оралғанда.....	250
ЗҚАИ-ның ғылыми қызметі туралы ақпарат	255

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства
и правовой информации
Республики Казахстан»
Издаётся с 2006 года
Все материалы журнала размещаются на
сайте www.zqai.kz
Включен в перечень изданий для публикации
основных научных результатов диссертаций
по юридическим наукам
(Приказ КОКСОН МОН РК №38
от 14.02.2022 г.)

Состав Редакционного совета
Сарпеков Р.К. – к.ю.н., Заслуженный
деятель Казахстана (Астана, Казахстан) –
(председатель)
Абайдельдинов Е.М. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Абызов Р.М. – д.ю.н. (Барнаул, Россия)
Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)
Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Мельник Р.С. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Рахметов С.М. – д.ю.н. (Астана, Казахстан)
Малиновский В.А. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Унзила Шапак – д.ю.н. (Астана, Казахстан)

Главный редактор
Дюсенов Е.А. – к.ю.н.

Состав Редакционной коллегии
Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов, Россия)
Джангарашев Р.М. – LL.M. (Астана,
Казахстан)
Ишеев К.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Казбаева А.Г. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Калиева А.У. – (Астана, Казахстан)
Каржаубаев С.С. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Киязова А.Ж. – LL.M. (Астана, Казахстан)
Кулжабаева Ж.О. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Мурзаев К.Т. – (Астана, Казахстан)
Нурмагамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск,
Россия)
Примашев Н.М. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-Каменогорск,
Казахстан)
Салыкова Д.О. – (Астана, Казахстан)
Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек,
Кыргызстан)

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Верстка – **Акылбаева С.А.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке
на учет СМИ № 17761-Ж
от 25.06.2019 г. Комитета информации
Министерства информации и коммуникаций
Республики Казахстан (Первичная постановка
на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан 010000,
г. Астана, пр. Жеңіс, 15а
тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой
информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №3 (74)-2023

Колонка редакции9

Теория государства и права

А.С. АХМЕТОВ Актуальные вопросы содержания право-
вой культуры 13

Конституционное и административное право

Р.К. САРПЕКОВ Законодательство Республики Казахстан
о государственной молодежной политике: анализ, проблемы
и совершенствование 22

Ж.О. КУЛЖАБАЕВА Анализ междисциплинарности и
трансдисциплинарности образовательных программ по груп-
пе «Право» в Республике Казахстан 31

Л.Т. ЖАНУЗАКОВА Правовые основы делегированного
законодательства 40

В.Т. КОНУСОВА Регуляторная политика в сфере искус-
ственного интеллекта: исследование подходов к правовому
регулированию 48

Л.Б. БОГАТЫРЕВА, Б.А. ТАЙТОРИНА, Г.Т. БАЙСАЛОВА
Нормативно-правовое регулирование системы здравоохра-
нения на законодательном уровне в условиях чрезвычайной
ситуации 59

С.К. ЖЕТПИСОВ, Г.А. АЛИБАЕВА, О.Б. ДУБОВИЦКАЯ
Защита персональных данных в эпоху цифровизации: консти-
туционно-правовой аспект 68

К.Р. БАЛАБИЕВ, А.К. КУРМАНОВА Вопросы реализа-
ции принципов избирательного права в части модернизации
Казахстана 77

Гражданское и гражданско-процессуальное право

АЕ.М. АБАЙДЕЛЬДИНОВ, М.Ж. КУЛИКПАЕВА Разви-
тие правового регулирования венчурного предприниматель-
ства в Республике Казахстан 87

А.А. АМАНГЕЛЬДЫ Взаимодействие права интеллекту-
альной собственности с некоторыми отраслями публичного
права 97

К.Ж. КУАНДЫКОВ, М.К. ЖУСУПБЕКОВА Теоретиче-
ские и правовые аспекты возмещения вреда окружающей
среде 106

С.А. АКИМБЕКОВА Договорная экстерриториальная
подсудность в гражданском процессе Республики Казахстан:
вопросы теории и практики 114

И.С. САКТАГАНОВА, Ж.О. ОШАКБАЕВА,
А.Р. ЕНСЕБАЕВА Основные этапы становления
и развития управления социального страхования
Польской Республики 123

Уголовное право и уголовный процесс

Е.В. МИЦКАЯ, Б.Е. ИМАШЕВ, А.А. АМАНТАЕВ О со-
вершенствовании законодательной регламентации фальсифи-

кации доказательств и оперативно-розыскных, контрразведывательных материалов.....	132
К.Е. ИСМАГУЛОВ Свидетель, имеющий право на защиту, и его участие при депонировании потерпевшего.....	142
Е.Е. КАЖЕНОВ, А.С. КАЖЕНОВА, Р.А. БАРСУКОВА Новая концепция построения санкций норм уголовного законодательства в условиях цифровых технологий	151
Э.Б. АБЛАЕВА Специализированные уголовные суды Республики Казахстан.....	159
Международное право и сравнительное правоведение	
Е.С. ЖАМБАЕВ, Н.САУЛЕН, А.Н. САГАДИЕВ Становление и развитие Конституционного суда в Республике Корея (Южная Корея).....	169
Э.Г. МИРЗАЕВА (г. Баку, Азербайджан) Теоретические и практические правовые подходы к статусу международных неправительственных организаций.....	175
И.С. САКТАГАНОВА Актуальные вопросы обеспечения охраны труда в Японии.....	187
Правовой мониторинг	
Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА, А.К. АБДРАХМАНОВА Возвращение кассационного ходатайства без рассмотрения и пересмотр судебных актов, вступивших в законную силу (Республика Казахстан и Германия).....	197
Из практики законодательства на государственном языке	
Б.А. ШОЛАН Некоторые вопросы использования терминов и словосочетаний.....	207
Трибуна молодого ученого	
А.П. ТРЕТЬЯКОВА (г. Минск, Белоруссия) Вопросы определения состава участников совместного домовладения в Республике Беларусь и участников кондоминиума в Республике Казахстан.....	214
А.Д. РАХМЕТУЛИН Главные субъекты конституционализации уголовного права и уголовного процесса Республики Казахстан.....	221
В.Б. ТАПАКОВА Массовые беспорядки: проблемы обеспечения безопасности граждан и государства.....	230
Р.С. ЖАЛТЫРБАЕВА Особенности применения искусственного интеллекта в юридической практике и его влияние на юридическую профессию в Казахстане.....	239
Архивные страницы «Вестника»	
А.А. ЖАНАТУГАНОВА Возвращаясь к научной публикации старшего научного сотрудника Д.М. Шынгысбаевой «О единообразии юридических терминов».....	250
Информация о научной деятельности ИЗПИ.....	257

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №3 (74)-2023

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №38 from 14.02.2022)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – c.j.s., Honored Worker of Kazakhstan (Astana, Kazakhstan) – (Chairman)
Abayeldinov E.M. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Abyzov R.M. – d.j.s. (Barnaul, Russian)
Belih V.S. – d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)
Gubin E.P. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Melnik R.S. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Moiseev A.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Muromcev G.I. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Rahmetov S.M. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Malinovskiy V.A. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Unzila Shapak – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)

Chief Editor

Dyussenov Ye.A. – c.j.s.

Editorial Board members

Azer Aliyev – PhD (Kiel, Germany)
Bainiyazova Z.S. – c.j.s. (Saratov, Russian)
Dzhangarashev R.M. – LLM (Astana, Kazakhstan)
Ishekov K.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Kaliev A.U. – (Astana, Kazakhstan)
Kazbayeva A.G. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Karzhubaev S.S. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Kiyazova A.Zh. – LLM (Astana, Kazakhstan)
Kulzhabayeva Zh.O. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Murzashvili K.T. – (Astana, Kazakhstan)
Nurmaganbetov R.G. – PhD (Chelyabinsk, Russian)
Primashev N.M. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Rakhimberdin K.H. – d.j.s. (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)
Salykova D.O. – (Astana, Kazakhstan)
Tegizbekova Zh.Ch. – c.j.s. (Bishkek, Kyrgyzstan)

Editor – **Koltubaeva G.B.**
Layout – **Akylbaeva S.A.**
Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media №17761-G from 25.06.2019 from the Information Committee of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan (Number and date of primary registration №6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000, Astana, Zhenis ave., 15a,
tel.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial11

Theory of State and law

A.S. AKHMETOV Current issues of the content of legal culture13

Constitutional and Administrative Law

R.K. SARPEKOV The legislation of the Republic of Kazakhstan on the state youth policy: analysis, problems and improvement.....22

Zh.O. KULZHABAYEVA Analysis of interdisciplinarity and transdisciplinarity of educational programs in the group "Law" in the Republic of Kazakhstan.....31

L.T. ZHANUZAKOVA Legal framework for delegated legislation.....40

V.T. KONUSOVA Regulatory policy in the realm of artificial intelligence: exploring approaches to legal regulation.....48

L.B. BOGATYREVA, B.A. TAITORINA, G.T. BAYSALOVA Regulatory regulation of the healthcare system at the legislative levels in an emergency.....59

S.K. ZHETPISOV, G.A. ALIBAYEVA, O.B. DUBOVITSKAYA Protection of personal data in the era of digitalization: constitutional and legal aspect.....68

K.R. BALABIYEV, A.K. KURMANOVA Issues of implementation of the principles of electoral law in terms of modernization of Kazakhstan.....77

Civil and Civil Procedure Law

Y.M. ABAIDELDINOV, M.ZH. KULIKPAYEVA Development of legal regulation of venture entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan.....87

A. AMANGELDY Interaction of intellectual property law with certain branches of public law.....97

K. KUANDYKOV, M.K. ZHUSUPBEKOVA Theoretical and legal aspects of compensation for damage to the environment..106

S.A. AKIMBEKOVA On contractual territorial jurisdiction in the civil procedure of the Republic of Kazakhstan: questions of theory and practice.....114

I.S. SAKTAGANOVA, Z.O. OSHAKBAYEVA, A.R. ENSEBAYEVA The main stages of formation and development of the social insurance administration of the Polish Republic.....123

Criminal law and Criminal procedure

E.V. MITSKAYA, B.E. IMASHEV, A.A. AMANTAYEV On improving the legislative regulation of falsification of evidence and intelligence, counter-intelligence material.....132

K.E. ISMAGULOV Witness eligible for protection and his participation in the examination for discovery.....142

Y.E. KAZHENOV, A.S. KAZHENOVA, R.A. BARSUKOVA A new concept of building sanctions of the norms of criminal legislation, in the conditions of digital technologies.....	151
E.B. ABLAEVA Specialized criminal courts Republic of Kazakhstan.....	159
International law and Comparative law	
Y.S. ZHAMBAYEV, N. SAULEN, A.N. SAGADIEV Formation and development of the Constitutional court in the Republic of Korea (South Korea).....	169
E.G. MİRZAYEVA (Baku c., Azerbaijan) Theoretical and practical legal approaches to the status of international non-governmental organizations.....	175
I.S. SAKTAGANOVA Current issues of labor protection in Japan.....	187
Legal monitoring	
E.N. KALIAKPEROVA, A.K. ABDRAKHMANOVA The return of the cassation petition without consideration and the revision of judicial acts that have entered into legal force (Republic of Kazakhstan and Germany).....	197
From the lawmaking practice in the official language	
B.A. SHOLAN Some questions about the use of terms and phrases.....	207
Young researchers' tribune	
A.P. TRETYAKOVA (Minsk, Belarus) Issues of determining the composition of participants of joint house ownership in the Republic of Belarus and participants of a condominium in the Republic of Kazakhstan.....	214
A.D. RAKHMETULIN The main subjects of the constitutionalization of criminal law and criminal procedure of the Republic of Kazakhstan.....	221
V.B. TABAKOVA Mass riots: security issues citizens and the state.....	230
R.S. ZHALTYRBAYEVA Features of the use of artificial intelligence in legal practice and its impact on the legal profession in Kazakhstan.....	239
The archive pages of the «Bulletin»	
A.A. ZHANATUGANOVA Returning to the scientific publication of senior researcher D.M. Shyngysbaeva «On the uniformity of legal terms».....	250
Information about the scientific activities of ILLI RK	255

ЦИФРЛАНДИРУ ДӘУІРІНДЕГІ ДЕРБЕС ДЕРЕКТЕРДІ ҚОРҒАУ: КОНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ-ПРАВОВЫЙ АСПЕКТ

Жетписов Серик Кожанович

Торайғыров университетінің «Құқықтану» кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.; e-mail: zhetpisov_serik@mail.ru

Алибаева Гульнар Айтчановна

Д.А. Қонаев атындағы Еуразия заң академиясының профессоры, заң ғылымдарының докторы, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.; e-mail: g.alibayeva@mail.ru

Дубовицкая Ольга Борисовна

Торайғыров университетінің «Құқықтану» кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.; e-mail: o.b.d.1970@mail.ru

Аннотация. Мақала жаһандық цифрландыру дәуіріндегі жеке деректерді қорғаудың конституциональдық-құқықтық негіздерін зерттеуге арналған. Авторлар, ең алдымен, жеке өмірді қорғауға конституциональдық құқықтарды, оның ішінде отбасылық және жеке құпияны сақтау құқығын, сондай-ақ жеке жинақтар мен салымдардың құпиясын сақтау құқығын; телефонмен сөйлесулерді, телеграфтық және пошталық хабарламаларды және т.б. қоса алғанда, хат алмасудың құпиялылығына құқығын реттейтін халықаралық актілер мен қазіргі қазақстандық заңнамаға салыстырмалы құқықтық талдау жүргізді;

Бұл мақалада жаһандық цифрландыру дәуірінде жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығын қамтамасыз етуге және қорғауға кепілдік беретін халықаралық құқықтық және ұлттық құралдар ұсынылады, сондай-ақ жеке өмірге араласпаудың заңнамалық кепілдіктері (соның ішінде жеке өмірді бақылаудан қорғау кепілдіктері және ол туралы ақпаратты таратпау кепілдіктері) талданды.

Мақалада жеке деректерді жинау, жинақтау, автоматтандырылған дерекқор серверлерінде кездейсоқ немесе рұқсатсыз кіруден, өзгертуден/жоюдан, таралып кетуден немесе таратудан тиімді қорғау үшін тиісті шаралар мен құралдарды енгізу қажеттілігі негізделді.

Сонымен қатар, мақалада конституциональдық құқықтың тұжырымдамалық аппаратын кеңейту қажеттілігі дербес деректерді қорғау саласындағы конституциональдық-құқықтық институттарға қатысты ақпараттандыру мен цифрландырудың барлық процесін қамтитын жаңа терминологиялық жүйелерді қалыптастыру туралы сұрақтар талданады.

Талдау нәтижелері бойынша авторлар дербес деректерді конституциональдық-құқықтық танудың және құқықтық қорғаудың мәселелік бағыттарын тұжырымдады. Сондай – ақ, қол сұғылмаушылыққа қатысты ұлттық заңнаманы жетілдіру бойынша кейбір ұсыныстар тұжырымдалып, құқықтық қатынастарды цифрландырумен және тұтастай алғанда-цифрлық құқықтық кеңістіктің пайда болуымен және цифрлық құқықтардың кеңеюімен байланысты құқықтық саладағы жаңа тұжырымдамалық қатарды түсінуге әрекет жасалды.

Түйінді сөздер: адам құқықтары, құқықтарды цифрландыру, қол сұғылмаушылық, жеке деректер, құқықтарды қорғау, құпиялылық.

ЗАЩИТА ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ: КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЙ АСПЕКТ

Жетписов Серик Кожанович

Доктор юридических наук, профессор кафедры «Правоведение» Торайғыров университета, Республика Казахстан, г. Павлодар; e-mail: zhetpisov_serik@mail.ru

Алибаева Гульнар Айтчановна

Доктор юридических наук, профессор Евразийской юридической академии им. Д.А. Кунаева, Республика Казахстан, г. Алматы; e-mail: g.alibayeva@mail.ru

Дубовицкая Ольга Борисовна

Магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры «Правоведение» Торайгыров университета, Республика Казахстан, г. Павлодар; e-mail: o.b.d.1970@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена изучению конституционно-правовых основ защиты персональных данных в эпоху глобальной цифровизации. Авторы провели сравнительно-правовой анализ международных актов и современного казахстанского законодательства, регламентирующих, прежде всего, конституционные права на защиту частной жизни, в том числе и право на семейную и личную тайну; а также право на тайну личных сбережений и вкладов; право на тайну переписки, включая телефонные переговоры, телеграфные и почтовые сообщения и т.п.

В данной статье приведены международно-правовые и национальные инструменты, гарантирующие обеспечение и защиту права на неприкосновенность частной жизни в эпоху всемирной цифровизации, а также были проанализированы законодательные гарантии невмешательства в частную жизнь (в том числе и гарантии защиты от наблюдения за частной жизнью, и гарантии нераспространения информации о ней).

В статье аргументированно доказана необходимость внедрения надлежащих мер и инструментов, позволяющих эффективно защищать персональные данные в процессе их сбора, накопления, использования на серверах автоматизированных баз данных от случайного или несанкционированного доступа, изменения/разрушения, либо утечки, либо распространения.

Кроме этого, в статье анализируются вопросы о необходимости расширения категориально-понятийного аппарата в сфере персональных данных; формирования новых терминологических систем, которые позволили бы охватить весь процесс информатизации и цифровизации в соотношении с конституционно-правовыми институтами в области защиты персональных данных.

По итогам проведенного анализа, авторами были сформулированы проблемные направления конституционно-правового признания и правовой охраны персональных данных. Также были сформулированы некоторые предложения по совершенствованию национального законодательства в отношении приватности и предпринята попытка осмысления нового понятийного ряда в правовой сфере, связанного с цифровизацией правовых отношений и в целом – с появлением цифрового правового пространства и расширением цифровых прав.

Ключевые слова: права человека, цифровизация права, приватности, персональные данные, защита прав, конфиденциальность.

**PROTECTION OF PERSONAL DATA IN THE ERA OF DIGITALIZATION:
CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECT**

Zhetpisov Serik Kozhanovich

Doctor of Law, Professor of the Department of «Jurisprudence» of Toraigyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar; e-mail: zhetpisov_serik@mail.ru

Alibayeva Gulnara Aitchanovna

Doctor of Law, Professor of the D.A. Kunaev Eurasian Law Academy, Republic of Kazakhstan, Almaty; e-mail: g.alibayeva@mail.ru

Dubovitskaya Olga Borisovna

Master of Law, Senior Lecturer of the Department of «Jurisprudence» of Toraigyrov University, Republic of Kazakhstan, Pavlodar; e-mail: o.b.d.1970@mail.ru

Abstract. The article is devoted to the study of the constitutional and legal foundations for the protection of personal data in the era of global digitalization. The authors conducted a comparative legal analysis of international acts and modern Kazakhstani legislation regulating, first of all, constitutional rights to the protection of private life, including the right to family and personal secrets; as well as the right to secrecy of personal savings and deposits; the right to privacy of correspondence, including telephone conversations, telegraph and postal messages, and the like.

This article presents international legal and national instruments that guarantee the provision and protection of the right to privacy in the era of global digitalization, and also analyzes the legislative guarantees of non-interference in private life (including guarantees of protection from surveillance of private life, and guarantees non-dissemination of information about it).

The article substantiates the need to introduce appropriate measures and tools to effectively protect personal data in the process of their collection, accumulation, use on automated database servers from accidental or unauthorized access, modification/destruction, or leakage or distribution.

In addition, the article analyzes questions about the need to expand the conceptual apparatus of constitutional law; the formation of new terminological systems that would cover the entire process of informatization and digitalization in relation to constitutional and legal institutions in the field of personal data protection.

Based on the results of the analysis, the authors formulated problematic areas of constitutional and legal recognition and legal protection of personal data. Some proposals were also formulated to improve the national legislation in relation to privacy and an attempt was made to comprehend a new set of concepts in the constitutional and legal sphere associated with the digitalization of legal relations and, in general, with the emergence of a digital legal space and the expansion of digital rights.

Keywords: human rights, digitalization of rights, privacy, personal data, protection of rights, confidentiality.

DOI: 10.52026/27885291_2023_74_3_68

Кіріспе

Қазіргі әлем үшін барлық жерде цифрландыру тән, ол бір жағынан адамдар үшін, оның ішінде дербес деректер (бұдан әрі – ДД) саласында жаңа цифрлық мүмкіндіктер туғызады, ал екінші жағынан – жаңа тәуекелдердің туындауына түрткі болады (ақпараттың таралып кетуі, жеке ақпаратты рұқсатсыз өзгерту немесе жою және т.б.).

Демек, заң шығарушы дербес деректерді реттеу мен қорғаудың құқықтық құралдарын үнемі жетілдіріп отыруы керек, ал құқық қорғау органдары – дербес деректерді бұзу, өз клиенттерінің автоматтандырылған дерекқорларымен жұмыс істейтін компаниялардың қызметін бақылау және қадағалау кезінде жауапкершілікті қатаңдатуға бағытталған құқықтық нормаларды, оның ішінде дербес деректерді шетелге жіберу және т.б. жағдайларында тиімді қолдануы керек.

Л.К. Каирбаева атап өткендей «цифрландырудың қазіргі деңгейі нақты уақыт режимінде коммуникациялық процестерге (коммуникация және ақпарат алмасу) оң сипаттағы елеулі өзгерістер енгізді. Ақпаратқа және мемлекеттік қызметтерге қол жеткізудің оңайлатылған процестері, әртүрлі дең-

гейдегі (оның ішінде жаһандық) пікірталастар өткізу мүмкіндігі біздің жас егемен мемлекетіміздің одан әрі тұрақты дамуын жүзеге асыруға мүмкіндік береді» [1, 169-6].

Цифрландыру процестерінің оң жақтарын атап өтіп, оған байланысты туындайтын кейбір тәуекелдерді де атап өткен жөн. Ақпараттық технологияларды жетілдіру, өкінішке орай, осы саладағы қылмыс деңгейінің (киберқылмыс) жоғарылауымен қатар жүреді. Жалпы алғанда, мысал ретінде электрондық бақылауды жүзеге асыруды, үшінші тұлғалардың хабарламаларды қолға түсіруі, әртүрлі ақпараттық жүйелерде жиналатын адамдардың жеке деректерінің таралып кетуін (мұндай «таралып кетулерді» техникалық ақаудың немесе әртүрлі мақсаттар үшін ақпараттық жүйелерге әдейі рұқсат етілмеген әсер ету, соның ішінде ДД-ні одан әрі заңсыз тарату ретінде көбінесе сату үшін қарастыруға болады) және т.б. атап өтуге болады.

Құқық қорғау органдарының мәліметтері бойынша, 2022 жылдың қаңтар – қазан айларында кез-келген екінші алаяқтық интернетте жасалады. Бірақ егер 2019 жылға оралсақ, онда құқық қорғау органдары үшін интер-

нет-алаяқтық таңқаларлық жағдай болды. Әр қадам сайын біз телефон арқылы ақша ұрлау туралы естиміз, және жағдай жыл сайын алаңдатады, ал интернеттегі алаяқтық тәсілдері әртүрлі. ҚР ПМ-нің 2022 жылғы 16 маусымдағы деректері бойынша құқық қорғау органдарына «дербес деректерді, оның ішінде пластикалық картадан ақпаратты иеленудің бірнеше тәсілдері белгілі. Алаяқтардың ең көп қолданылатын схемалары - фишингтік сайттар мен мобильді қосымшалардағы жалған ақпараттар арқылы жеке деректерді ұрлау; алаяқтың мобильді құрылғыдағы жеке кабинетке қол жеткізу мақсатында азаматтарды алдау үшін өзін қаржы ұйымының қауіпсіздік қызметкері ретінде таныстыру [2].

Ресми статистика Интернет желісі арқылы алаяқтық фактілері бойынша сот ісін жүргізудің қарқынды өсуін тіркейді. Бейнехостингтерде жылдам ақша туралы жалған жарнамаларды жиі кездестіруге болады немесе ұлттық компаниялардың бағалы қағаздарына инвестиция салуды ұсынатын жарнамалар пайда болады. Қазақ немесе орыс тілдерін білмегендіктен оңай ұсталатын немесе жергілікті қалалар мен көшелердің аттарын біз үшін типтік емес түрде айтатын кезекті «банк қауіпсіздік қызметінің қызметкерімен» телефон арқылы сөйлесу әзілге айналды. Сондықтан адам, қоғам, мемлекет өмірінің барлық бағыттарын цифрландыру дәуірінде, оның ішінде ДД-ні қорғаудың конституциялық-құқықтық құралдары саласында киберқылмысқа қарсы тұруға бағытталған құқықтық құралдардың толыққанды кешенін әзірлеу қажеттілігі туындады деп сеніммен айтуға болады.

Бір кездері Ю.А. Чернышева «IT-технологиялардың даму дәуірі бізге адам мен азаматтың әмбебап құқықтарын қайта қараудың ғана емес, сонымен бірге олардың кеңеюінің де қажеттілігін көрсетеді. Қазіргі шындық ҚР Конституциясы және аталған саладағы халықаралық-құқықтық тәжірибе негізінде жеке тұлғаның, қоғамның, мемлекеттің конституциялық-құқықтық қауіпсіздігін бір мезгілде қамтамасыз ете отырып, құқықтық өріс субъектілерінің цифрлық құқықтарын кез келген ықтимал бұзушылықтардан тану және қорғау қажеттілігін көрсетеді».

ҚР Конституциясының екінші бөлімі адам мен азаматтың құқықтарын тануға және қорғауға кепілдік береді, алайда жалпыға бірдей цифрландыру жалпы құқықтар шеңберінің едәуір кеңейіп, өзгеруіне әкеліп соқтырады, нәтижесінде құқықтық өріс

субъектілерінің құқықтық қорғалмағандығына әкеп соқтырады. Осыдан бүгінгі таңда ҚР-да жалпы ақпараттық қауіпсіздік және ДД қорғау саласындағы қалыптасқан ахуал бір жағынан іргелі ғылыми зерттеулерді, ал екінші жағынан – қарқынды даму және IT-технологияларды енгізу процесінде адам құқықтарын қорғау мәселелері бойынша қазақстандық ұлттық заңнаманы дамытуды талап етеді, оның ішінде конституциялық құқықтың категориялық аппаратын кеңейту; жекелеген конституциялық-құқықтық институттардың мазмұнына қатысты цифрландыру және ақпараттандыру сияқты кең таралған құбылыстарды қамти алатын жаңа терминологиялық жүйелерді қалыптастыру.

Ғылыми жарияланымдарға аналитикалық шолу көрсеткендей, тәуелсіздік жылдарында жарияланған отандық жұмыстардың едәуір бөлігі айналымды құқықтық реттеу және дербес деректерді қорғау сияқты маңызды тақырыпты жеткілікті түрде қарастырмайды. Осы мәселенің жекелеген аспектілерін ашатын кең таралған жұмыс тобы – ақпараттық қауіпсіздік немесе шектеулі қол жетімді ақпарат [3, 73-77-б.]. Бұл, ең алдымен, бір жағынан, дербес деректер құпия ақпараттың бір түрі болып табылатындығына байланысты, ол өз кезегінде қол жетімділігі шектеулі құрама ақпарат болып табылады. Екінші жағынан, қолжетімділігі шектеулі ақпаратты қорғау Қазақстанның ақпараттық қауіпсіздігінің маңызды бағыты болып табылады. Кейбір аспектілер конституциялық және әкімшілік құқықтың [4, 78-85-б.], сондай-ақ халықаралық құқықтың [5, 41-48-б.; 6, 128-132-б.] тоғысқан жерінде зерттелді.

Жиі таралып кету жағдайында дербес деректерді қорғаудың бірқатар тәжірибелік ұсынымдарын ұсынатын зерттеушілерге аналитикалық шолу, атап айтқанда, тұлғаларды бет-әлпетін тану технологияларын, жасанды интеллект алгоритмдерін енгізу және қазақстандықтардың саусақ іздерін жинау, қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысымен бекітілген «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру жеткілікті тәжірибеге бағдарланған болып табылады, қазіргі уақытта ҚР Үкіметінің 2022.05.17 № 311 қаулысымен күші жойылды.

Шетелде цифрландыру Қазақстанға қарағанда әлдеқайда ерте басталды, сондықтан да осы саладағы ғылыми ізденістер анағұрлым толық және жан-жақты. Оның

ішінде құпия ақпараттың әртүрлі түрлерін және тікелей ДД-ні қарауға және талдауға байланысты мәселелердің ғылыми әзірленуін, сондай-ақ ДД-ні үшінші тұлғалардың заңсыз пайдалануынан қорғаудың құқықтық құралдарының жеткілікті егжей-тегжейлі сипаттамасын атап өткен жөн [7, р. 128; 8; 9, р. 107; 10, р. 102–111].

Материалдар мен әдістер

Бұл мақаланың әдіснамалық негізі жалпы ғылыми әдістерді (атап айтқанда, диалектикалық, формальды-логикалық және т.б.) қолдана отырып, заманауи шындыққа бейімделген жан-жақты және толық зерттеуді қамтамасыз ету болып табылады.

Жүйелік және құрылымдық-функционалдық әдістердің көмегімен Қазақстанда дербес деректерді құқықтық реттеу мен қорғаудың негізгі тетіктері айқындалды.

Зерттеу әдістері жүйесінде құқықтық реттеу мен дербес деректерді қорғауды жетілдіру мақсатында құқықтық актілерді құқықтық талдау әдісі маңызды орын алады.

Талқылау. Нәтижелер

Дербес деректерді құқықтық қамтамасыз ету мәселесі өз мәні бойынша өте күрделі және екіұшты, бірақ сонымен бірге кешенді және динамикалық болып табылады. Э.В. Талапина атап өткендей «жалпы адам құқықтары, сондай-ақ ДД-ға қол сұғылмаушылық құқықтары үнемі дамып отырады, нәтижесінде олардың құрамы, құрылымы мен мазмұны әртүрлі факторлардың әсерінен кеңейеді. Сонымен қатар, олардың кейбіреулері тікелей эволюциялық түрде әрекет етеді. Бірақ Интернет бүкіл құқықтың және атап айтқанда адам құқықтарының айтарлықтай өзгеруіне ықпал етеді. Бұл ретте кейбір факторлар жай ғана эволюциялық түрде әрекет етеді, ал Интернет жалпы құқықтың және атап айтқанда адам құқықтарының анағұрлым елеулі өзгерістеріне ықпал етеді» [11, 117-б].

Әр түрлі ақпараттық жүйелердегі дербес деректерді қорғау саласындағы қалыптасқан тәжірибені талдау дербес деректермен қатынастарды құқықтық реттеудің қолданыстағы тетігін жедел жаңғырту, оның ішінде «цифрлық құқық» саласындағы ұғымдық аппаратты кеңейту қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Ең алдымен, В.С. Шалинаның пікірімен келісу керек, ол өзінің «Цифрлық технологиялар жағдайындағы дербес деректерді қорғау мәселелері» атты мақаласында

соңғы уақытта «дербес деректер» ұғымының өзі айтарлықтай кеңейгенін атап өтті. Ол иллюстрация ретінде келесі мысалдарды келтіреді: «соттар енді «геоидентификаторларды» және Интернет желісіндегі пайдаланушының белсенділігін бақылауға мүмкіндік беретін мәліметтерді ДД ретінде қарастырады. Жаңа IT-технологияларды (диджитализация) енгізу арқылы дәстүрлі бизнесті трансформациялау процесі, бір жағынан, компанияның көптеген процестерін оңтайлы пайдалану мақсатында мүмкіндік туғызса, ал екінші жағынан — дербес деректерді жинауға, сақтауға және беруге байланысты көптеген тәуекелдер туғызады».

ДД мәні бойынша сәйкестендірілетін адамға немесе бұрыннан анықталған адамға қатысты болуы мүмкін ақпарат ретінде қарастырылады. «ДД-ға медициналық жазбалар, қылмыстық немесе азаматтық сот ісін жүргізу бойынша тергеулер мен сот процестері, қаржы институттары және олардың транзакциялары, биологиялық белгілер (генетикалық материал), геолокация, веб-серфинг және cookie файлдарын пайдаланатын пайдаланушы параметрлері және т.б. кіреді».

Егер «Дербес деректер» құқықтық анықтамасы туралы айтатын болсақ, онда «дербес деректер және оларды қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 21 мамырдағы № 94-V Заңында (бұдан әрі — ДД қорғау туралы Заң) қамтылған анықтамаға сәйкес, дербес деректер — «мәліметтер негізінде айқындалған немесе айқындалатын дербес деректер субъектісіне қатысты, электрондық, қағаз және (немесе) өзге де материалдық жеткізгіште тіркелген сол мәліметтер».

«Жоғары технологияларды дамыту және оларды біздің өмірімізге енгізу белгілі бір цифрлық активтерді жасайды, осылайша тұтастай алғанда құқық туралы және оның жекелеген институттары туралы ұғымды түбегейлі өзгертеді, ал бұл өз кезегінде құқықты цифрландыруға, сондай-ақ көптеген конституциялық-құқықтық институттарды іске асыру үшін жаңа құқықтық нысандарды (цифрлық нысандарды) қолдануға әкеледі. Қазақстанның қазіргі конституциялық құқығы қоғамдық қатынастарды ақпараттандыру және цифрландыру процесіне тартылды, бұл конституциялық құқықтың категориялық-тұжырымдамалық аппаратының кеңеюіне және жаңа терминологиялық жүйенің пайда болуына әкелді» [12, 87-б].

Әр түрлі мемлекеттердің зерттеушілері «цифрлық конституция», «цифрлық

құқықтар», «цифрлық конституциялық құқықтар», «цифрлық конституционализм», «цифрлық конституциялық құқық» сияқты категориялар арқылы құқық пен құқықтық институттардың трансформация процесін түсінуді ұсынады. Сондай-ақ, «цифрлық дәуірде адамның қадір-қасиетін қорғау үшін көріністің ерекшелігі мен жаңа кепілдіктердің қажеттілігі туралы зерттеулер жиі пайда бола бастағанына назар аудару керек».

Осы мақаланың бірлескен авторларының бірі - С.К. Жетписов өзінің бұрынғы жұмысында (Right to privacy: a review of international and national legislation, 2019 ж.) «цифрландырудың әсерінен қалыптасатын жаңа заманауи құқық жүйесінде адам құқықтарына тұтастай алғанда халықаралық құқық нормалары да, өз кезегінде адамның әмбебап құқықтарына негізделген егеменді мемлекеттер Конституцияларының нормалары да кепілдік береді» деп атап өткен. Адамның осы әмбебап құқықтарын тану және қамтамасыз ету бекітілген конституциялық-құқықтық және халықаралық-құқықтық нормаларға сәйкес жүзеге асырылады, бұл жеке тұлғаның, қоғамның, мемлекеттің конституциялық-құқықтық қауіпсіздігін қамтамасыз етуді көрсетеді».

«Бүкіл әлем, соның ішінде Қазақстан, қазір адамның дербес деректеріне байланысты болатын IT-технологияларды енгізуге және барлық жерде қолдануға тырысып, жан-жақты цифрландыру мен ақпараттандыруға қарай қарқынды жүріп жатқанына» қарамастан (United Nations Office on drugs and crime: Comprehensive Study on Cybercrime. Vienna February 2013 year), «гипер-байланысты онлайн-әлем» деп аталатын сәт келуі мүмкін, оның қауіпсіздігін реттеу және қамтамасыз ету қиынға соғады. Осыған байланысты қазақстандық ғалым Идрышева С.К. Цифрлық кодексті әзірлеу және оны реттеу мен қорғаудың тиімді құқықтық тетігін құру туралы ойлану керек деп есептейді. Осыған байланысты ғылыми еңбектерде халықаралық құжаттар мен Еуропалық Одақтың заңнамасын, сондай-ақ тиісті прецеденттік тәжірибені ескере отырып, ақпараттық жүйеге заңсыз қол жеткізуді түсіндіру мен саралаудың әртүрлі мәселелері талқыланады.

Жеке өмірге құқықты түсіндіруге қатысты халықаралық құқықтық құжаттарда 1970 жылғы «БАҚ және адам құқықтары туралы» Еуропа Кеңесі Парламенттік Ассамблеясының (бұдан әрі-ЕКПА) декларациясы назар аударуға тұрарлық. «Онда

жеке өмір сүру құқығы «бөгде адамдардың ең аз араласуымен өз қалауы бойынша өз өмірін жүргізу құқығын» білдіретіні атап өтілген».

Ғылыми-техникалық прогрестің дамуына және оның Дербес мәліметтерді жаңғырту мен сақтауды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін цифрландыру процестеріне ықпалына байланысты аталған түсіндіруді қайта қарау қажеттілігі объективті түрде туындады. Сондықтан 1998 жылы ЕКПА «Жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы туралы» № 1165 қарар қабылдады, ол «жеке мәліметтерді бақылау құқығын» енгізді.

ЕКПА-ның бұл ұстанымы 1950 жылғы Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Еуропалық конвенцияның 8-бабында бекітілген жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығын мемлекеттік органдардың, жеке ұйымдардың, оның ішінде БАҚ пен жеке тұлғалардың олардың өміріне заңсыз араласуынан қорғау құқығы ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді.

Шетелде «прайвеси» терминімен белгіленген жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы адамның негізгі құқығы болып табылады және адам құқықтары саласындағы барлық негізгі халықаралық құжаттармен кепілдендірілген: «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы» және «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт», сондай-ақ басқа да көптеген халықаралық келісімдер. Прайвеси адамның жеке басына тән қадір-қасиеттің негізінде жатыр және адам құқықтары тұжырымдамасында адамның жеке әлеміне басып кірмеу үшін мемлекет өтпеуі керек қасиет ретінде түсініледі.

Қазақстан заңнамасында «прайвеси» термині қолданылмайды, бірақ жеке өмірге құқық өзінің бағыты бойынша әртүрлі нормативтік құқықтық актілерде танылады және қорғалады. Мысалы, ҚР Конституциясы, ҚР Азаматтық кодексі, ҚР Азаматтық процестік кодексі, ҚР Қылмыстық процестік кодексі, ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі, ҚР Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексі және т.б. Атап айтқанда, аталған заңдарға сәйкес жеке өмір және ДД құқығын бұзғаны үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік көзделеді. Демек, құқықтары бұзылған және осы бұзушылықты растайтын дәлелдері бар кез келген адам (PD немесе прайвеси) ҚР Құқық қорғау органдарына (ПО, прокуратура, сот) бұзылған құқықтарды қорғау үшін жүгінуге құқылы.

2020 жылдан бастап Қазақстан ДД-ны

қорғауды заңнамалық деңгейде, негізінен, ұйымдардың дербес деректерді өңдеу тәртібін айқындайтын Еуропалық Одақ регламенті (GDPR) тәжірибесін бейімдеу жолымен тез нығайтуда). «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне цифрлық технологияларды реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 25 маусымдағы № 347-VI Заңының қабылдануымен ҚРЗ жаңа «дербес деректерді қорғау саласындағы уәкілетті мемлекеттік орган - Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі жанындағы Ақпараттық қауіпсіздік комитетіне (бұдан әрі – АҚК) кіретін Дербес деректерді қорғау басқармасы. Басқарма, аты айтып тұрғандай, субъектілердің дербес деректерді қорғауға құқықтары мәселелерімен айналысады» (Мазаник А.В., 2023 ж.).

Сонымен қатар, Қазақстанда цифрлық трансформация арқылы тиімді мемлекеттік басқаруы бар заманауи елге айналу үшін сенімді деректер негізінде шешімдер қабылдау, сонымен қатар цифрлық дәуірде инфрақұрылымды тиімді және қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз ету, ғылымның еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына қосқан үлесі туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 727 қаулысымен «Цифрландыру, ғылым және инновациялар есебінен технологиялық серпіліс» ұлттық жобасы бекітілді.

Сонымен қатар, дербес деректерді құқықтық реттеуді зерделеу олардың құпиялылығын және тұлғаны толыққанды қорғауды қамтамасыз ету саласындағы құқықтық нормалардың толық еместігін, жеткіліксіздігін көрсетеді, ал тиісінше толыққанды құқықтық реттеуді қанағаттандырмайтынын атап өткен жөн. Қабылданған заңнамалық ережелер Интернет желісімен қатынастарды ішінара реттейді, бұл олардың тар мамандануына байланысты. Қазақстанда құқықтық нормалардың байқалатын бытыраңқылығы ДД айналымын құқықтық реттеудің тиісті деңгейін және оларды тиімді қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді. Сондықтан халықаралық және еуропалық стандарттарға сәйкестік деңгейін қамтамасыз ету үшін ҚР-да қолданыстағы заңнаманы жетілдіру қажет.

Біздің ұсыныстар:

1) АҚК-ге мемлекеттік бақылау функцияларын беру және оған ДД жинау мен өңдеудің заңдылығы мен негізділігі мәселесі бой-

ынша тексерулерге бастамашылық жасау құқығын беру үшін осы функционалды одан әрі кеңейту;

2) ДД қорғау туралы заңда ДД таралып кетуден зардап шеккендерге материалдық және моральдық зиянды өтеу кезінде – ДД таралып кету мәселесі бойынша ҚР ӘҚБтК және ҚР ҚК нормаларын және ҚР АҚ нормаларын біркелкі түсіну және қолдану мақсатында «дербес деректердің таралып кетуі» ұғымының құқықтық анықтамасын бекіту, сондай-ақ дербес деректердің толық тізбесін заңнамалық тұрғыда бекіту;

3) ДД қорғау туралы заңда ДД таралып кеткен жағдайларда меншік иелері мен операторлардың АҚК-ті хабардар ету тәртібі мен рәсімін әзірлесін. Бұл бір жағынан ДД субъектілерінің өздеріне зиян келтіруді азайту үшін, ал екінші жағынан ДД-ны қорғау бойынша жедел шаралар қабылдау үшін қажет. Ал осы іс-әрекеттер орындалмаған жағдайда-кінәлі тұлғалар үшін жауапкершілікті көздеу;

4) ДД қорғау туралы заңда ДД операторларының және (немесе) автоматтандырылған дерекқор меншік иелерінің жауапкершілігінің шарттары мен мөлшері міндетті түрде көрсетіле отырып, оларға қатысты құпия ақпаратты рұқсатсыз тарату болған ДД субъектілерін хабардар ету тәртібі мен рәсімін көздеу;

5) ДД туралы заңда ДД сақтау субъектілерінің тізілімін қарастыру, өйткені бүгінгі күні ешкім ақпаратты кім және қандай көлемде жинайтыны, сақтайтыны, өңдейтіні және пайдаланатыны туралы толық ақпаратқа ие емес;

6) ғаламдық цифрландыру дәуірінде, оның ішінде дербес деректер саласында, интернет-алаяқтық және басқа да құқық бұзушылықтардың құрбаны болу қаупін азайту мақсатында халықтың сауаттылығын арттыру;

7) электрондық немесе биометриялық паспорттарды енгізу. Бір жағынан, бұл ҚР Құқық қорғау құрылымдарының алдына күрделі және технологиялық тұрғыдан іске асырылуы қиын міндет қояды, оларға деректердің үлкен көлемін цифрландыру және жүйелеу қажет болады, ал екінші жағынан бұл құқық бұзушылардың жеке басын сәйкестендіру рәсімін жеңілдетеді.

Сондай-ақ мынадай мәселелер шұғыл шешуді қажет етеді: деректер базасын оқшаулау жөніндегі құқықтық актілерді кеш қабылдаудан туындаған бар қайшылықтарды жоя отырып, дербес деректер базасын

сақтау рәсімін заңнамада реттеу; дербес деректер субъектісінің құқықтарын көздейтін «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңның 24-бабы кеңейтуді қажет етеді, өйткені мынадай нормаларды енгізу арқылы өңдеудің техникалық әдістерін жүйелі жаңартуға байланысты деректерді пайдалану мүмкіндіктері де ұлғаяды: дербес деректер субъектісінің оның дербес деректеріне қол жеткізу құқығы, дербес деректер субъектілерінің тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді нарықта ілгерілету мақсатында, сондай-ақ саяси үгіт-насихат мақсатында олардың дербес деректерін өңдеу кезіндегі құқықтары, Дербес деректер субъектілерінің дербес деректерін тек қана автоматтандырылған өңдеу негізінде шешімдер қабылдау кезіндегі құқықтары, оператордың әрекеттеріне немесе әрекетсіздігіне шағымдану құқығы; кәмелетке толмағандардың дербес деректерін жинауды, өңдеуді және қорғауды құқықтық реттеу саласындағы қанағаттанарлықсыз жағдай.

Қорытынды

Интернет ғаламдық виртуалды кеңістікті құрды, онда деректер алмасу қарқынды дамыды. Біздің мемлекетімізде жыл сайын Интернетті пайдаланушылар, оның ішінде мобильді интернетті пайдаланушылар санының айтарлықтай өсуі байқалады «Киберқауіпсіздік тұжырымдамасын («Қазақстанның киберқалқаны») бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы № 407 Қаулысы). Бұл өз кезегінде телекоммуникация саласының қарқынды дамуына серпін берді. Қазақстан Республикасында нысаналы индикаторлар Қазақстанның қоғамдық өміріне Интернет желісін енгізу 2020 жылы айтарлықтай жеделдегенін айғақтайды. Бұл электронды түрде алынатын мемлекеттік қызметтердің көлеміне, әлеуметтік желілерге, электронды коммерцияға және т.б. әсер етті [13, 12-б.].

Жоғары технологияларды дамыту және IT-технологияларды біздің өміріміздің барлық салаларына енгізу нәтижесінде мақсат-

ты және жүйелі өзгерістер субъектінің негізгі құқықтарын толық тануға, демек, оларды іске асыруға және құқықтық қорғауға айтарлықтай әсер етеді. Сонымен бірге, бұл процесс цифрландыру мен ақпараттандыруға енгізілген құқықтық өріс субъектілерінде жаңа құқықтардың (оларды «цифрлық құқықтар» деп атауға болады) пайда болуына әкеледі. Мұның бәрі, өз кезегінде, бір жағынан болып жатқан процестерді егжей-тегжейлі түсіну қажеттілігін, ал екінші жағынан-конституциялық-құқықтық институттардың категориялық-тұжырымдамалық аппаратын өзгерту мен толықтыруды, сондай-ақ адам мен азаматтың құқықтарын реттеу мен қорғаудың құқықтық тетіктерін (осы құқықтардың кеңеюін және олардың ҚР-да бұрыннан танылған құқықтармен арақатынасын ескере отырып) әзірлеуді қажет етеді. Нәтижесінде қоғамымыздың дамуына оң ықпал етіп, Конституция мен ҚР ұлттық заңнамасында белгіленген құқықтық негіздердің сенімділігі мен әрекеттілігін қамтамасыз етуге тиіс.

Әлемдік қоғамдастықтың барлық дерлік елдерінде, оның ішінде Қазақстанда да цифрландырудың қарқынды дамуына байланысты белгілі бір экономикалық-құқықтық өзгерістер орын алуда, олар келесідей көрінеді: конституционализмнің трансформациясы; «қоғамымыз бен мемлекетіміздің дамуының конституциялық маңызды басымдықтарының рөлін күшейту; конституциялық нормалар мен конституциялық идеологияның дәстүрлі құндылықтарға қатысты жаппай шағымдануы, өкінішке орай, біздің еліміздің құқықтық доктринасы мен Конституциясының негізгі ережелерінде әрдайым нақты және айқын көрсетіле бермейді».

Қаржыландыру туралы ақпарат

Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің қаржылық қолдауымен орындалды (грант № AP19680399).

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Каирбаева Л.К. Защита персональных данных в международном и европейском праве // Вестник Института законодательства и правовой информации РК, - №5 (63) – 2020. – С. 168-174.
2. Мошенники используют технологию подмены телефонных номеров. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/press/news/details/389462?lang=ru>
3. Жатқанбаева А.Е. Функциональные компоненты информационной безопасности // Право и государство. – 2013. - №4 (61). – С. 73-77.

4. Жетписов С.К., Алибаева Г.А. Безопасность современного казахстанского общества и неприкосновенность частной жизни: определение баланса // Вестник КазНУ им. Аль-Фараби. Серия юридическая. - № 1 (81). - 2017. - С. 78-85.
5. Ерболатов Е.Е. Акты международных организаций как эффективный способ защиты персональных данных // Вестник Евразийской юридической академии им. Д.А. Кунаева. - 2019. - № 4 (71). - С. 41-48.
6. Лозовая О.В. Законодательство РК в сфере защиты персональных данных: сравнительный анализ с правом Европейского Союза // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. - 2015. - № 1 (37). - С. 128-132.
7. Bibent, M. *Le Droit du Traitement de l'Information* / M. Bibent. - Paris: ADBS, Nathan, 2000.
8. Banisar, David, *National Comprehensive Data Protection/Privacy Laws and Bills 2019 (August 1, 2019)*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1951416> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1951416>
9. *Usages de l'information électronique: les chercheurs en science politique et Internet.* / Bénédicte Barbé. - Paris: INTD, CNAM Paris, 1999.
10. Byrum, K. *The European right to be forgotten: A challenge to the United States Constitution's First Amendment and to professional public relations ethics* / K. Byrum // *Public Relations Review*. - 2017. - Vol. 43. - No. 1.
11. Талапина Э.В. Защита персональных данных в цифровую эпоху: российское право в европейском контексте // Труды Института государства и права РАН. 2018. № 5. С. 117-149.
12. Кравец И.А. Цифровой конституционализм и будущее информационного общества (в контексте глобализации и интеграционных процессов) // Право и государство. 2020. № 3-4. - С. 85-104.
13. Ерболатов Е.Е. Новый формат использования и защиты персональных данных в условиях бесконтактного мира // «Жаңа Қазақстан: мемлекет жүйесінің құқықтық, экономикалық және әлеуметтік дамуының өзекті тенденциялары»: Халықаралық ғыл.-практ. конф. материалдары – Павлодар: Торайғыров университеті, 2023. - С. 11-19.

REFERENCES

1. Kairbaeva L.K. Zashchita personal'nyh dannyh v mezhdunarodnom i evropejskom prave // *Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii RK*. - №5 (63). - 2020. - S. 168-174.
2. Moshenniki ispol'zujut tehnologiju podmeny telefonnyh numerov. - [Elektronnyj resurs]. - Rezhim dostupa: <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/press/news/details/389462?lang=ru>
3. Zhatkanbaeva A.E. Funkcional'nye komponenty informacionnoj bezopasnosti // *Pravo i gosudarstvo*. - 2013. - №4 (61). - S. 73-77.
4. Zhetpisov S.K., Alibaeva G.A. Bezopasnost' sovremennogo kazahstanskogo obshchestva i neprikosновенность частной жизни: определение баланса // *Vestnik KazNU im. Al'-Farabi. Seriya yuridicheskaya*. - № 1 (81). - 2017. - S. 78-85.
5. Erbolatov E.E. Akty mezhdunarodnyh organizacij kak effektivnyj sposob zashchity personal'nyh dannyh // *Vestnik Evrazijskoj yuridicheskoy akademii im. D.A. Kunaeva*. - 2019. - № 4 (71). - S. 41-48.
6. Lozovaya O.V. Zakonodatel'stvo RK v sfere zashchity personal'nyh dannyh: sravnitel'nyj analiz s pravom Evropejskogo Soyuzа // *Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazakhstan*. - 2015. - № 1 (37). - S. 128-132.
8. Banisar, David, *National Comprehensive Data Protection/Privacy Laws and Bills 2019 (August 1, 2019)*. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1951416> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1951416>
9. *Usages de l'information électronique: les chercheurs en science politique et Internet.* / Bénédicte Barbé. - Paris: INTD, CNAM Paris, 1999.
10. Byrum, K. *The European right to be forgotten: A challenge to the United States Constitution's First Amendment and to professional public relations ethics* / K. Byrum // *Public Relations Review*. - 2017. - Vol. 43. - No. 1.
11. Talapina Je.V. Zashchita personal'nyh dannyh v cifrovuju jepohu: rossijskoe pravo v evropejskom kontekste // *Trudy Instituta gosudarstva i prava RAN*. - 2018. - № 5. - S. 117—149.
12. Kravec I.A. Cifrovoy konstitucionalizm i budushhee informacionnogo obshchestva (v kontekste globalizacii i integracionnyh processov) // *Pravo i gosudarstvo*. 2020. № 3-4. - S. 85-104.
13. Erbolatov E.E. Novyj format ispol'zovaniya i zashchity personal'nyh dannyh v usloviyah beskontaktnogo mira // «Жаңа Қазақстан: мемлекет жүйесінің құқықтық, экономикалық және әлеуметтік дамуының өзекті тенденциялары»: Халықаралық ғыл.-практ. конф. материалдары. - Павлодар: Торайғыров университети, 2023. - S. 11-19.